

TÜRKİYE VE İRAN İLİŞKİLERİNDE ORTA ASYA ETKENİ

İlaha KHANTAMİROVA

-

Analiz No : 2025 / 43

20.10.2025

Son dönemlerde yaşanan küresel jeopolitik gelişmeler ve iş birlikleri Orta Asya bölgesinin, Türkiye ve İran dış politikasında stratejik konumunun önemini bir kere daha gündeme getirmiştir. Gerek Türkiye gerekse İran için tarihi, ekonomik ve kültürel öneme sahip olan Orta Asya, iki ülkeyi zaman zaman rakip, zaman zaman iş birliği arayışında olan aktörler haline getirmiştir. Bununla birlikte Türkiye ve İranın, genel olarak bölgeye yönelik sakin ve uzlaşmacı bir politika yürüttüğü gözlemlenmektedir.

Her iki ülkenin bölge üzerinde birtakım etkileri bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkiyenin, Sovyetler Birliğinin yıkılmasının ardından Orta Asyada kurulan bağımsız cumhuriyetlerle ilişkilerinin ortak kültürel, tarihi, ekonomik miras çerçevesinde şekillendiği bilinmektedir. 2009 yılında Nahcivan Anlaşması ile kurulan Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) ve düzenlenen zirve toplantıları bunun önemli bir örneğidir.

Her ne kadar Orta Asya ve Türkiyenin etnik, dil ve dini bağları karşısında İranın etkisi zayıf kalmış olsa da bölgede önemli bir aktör olduğu, Çin ve Rusya ile önemli iş birlikleri bulunduğu ve böylelikle karşı kutupta konumlandığı görülmektedir. Bu kutuplaşmanın güncel örneklerinden biri de uluslararası koridorlar konusunda yaşanmaktadır. 2002 yılında İranın, Rusya ve Hindistan ile birlikte kurduğu Kuzey-Güney Hattı, zamanla ortaya çıkan siyasi gelişmeler sonucu İran ve Rusyanın yaptırımlara maruz kalmasıyla bir nevi yaptırımlar koridoru[1] durumuna gelmiştir. Merkezinde Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistanın yer aldığı, Çini Avrupa ile birleştirmeyi amaçlayan Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Koridoru veya diğer adıyla Orta Koridorun kurulması, İranın bölgedeki ve Türkiye karşısındaki etkisini daha da zayıflatmıştır.

Bunun yanı sıra, Karabağ Savaşı sonrasındaki jeopolitik gelişmeler de İranın bölgedeki konumunun sorgulanmasına sebep olmuştur. Karabağ Savaşı sırasında Azerbaycan Türkiye tarafından desteklenirken, İranın Ermenistana destek olması da Türkiye ve İranı karşı kutuplarda konumlandırmıştır. Ermenistanın savaşı kaybetmesinin ardından,

Azerbaycan ile barış anlaşması imzalanması yönünde çalışmaları, Türkiye ile ilişkilerini normalleştirme faaliyetleri vb. konular İranın bölgede yaşanan gelişmelerin dışında kaldığı izlenimini doğurmaktadır.

Özellikle 8 Ağustos 2025 tarihinde Vaşingtonda yapılan görüşme esnasında Zengezur Koridorunun (TRIIP) açılması hakkında mutabakata varılması, İranın güvenlik ve ekonomik alanlarda kendini tehdit altında hissetmesine yol açmıştır. Söz konusu koridor, Nahcivan ile Azerbaycan arasında doğrudan ulaşımı sağlayarak İrana bağımlılığı kesmektedir. Ayrıca İran, bu durumu bölgede NATO üyesi olarak Türkiyenin üstünlüğü ve ABDnin bölgeye dahil olması şeklinde değerlendirmiştir. Zira bölgedeki iş birlikleri ve Türk devletlerinin koordineli adımları, Türkiyenin Orta Asyadaki rolünü güçlendirmekte ve bölgesel dengeleri yeniden şekillendirmektedir.

İran ve Orta Asya İlişkilerine Tarihsel Bakış

İranın tarih boyunca Orta Asya bölgesi ile çok boyutlu yakın ilişkileri olmuştur. 16. yüzyılda İran ve Azerbaycan topraklarında ortaya çıkan Safevi Devletinin, Şii mezhebini resmî ideoloji olarak kabul etmesiyle hem Osmanlı hem de Orta Asyadaki Sünni hanlıklarla mezhepsel ve siyasi bir ayrışma yaşamıştır. Bu dönem, İran ile Orta Asya arasındaki ilk büyük ideolojik kırılmanın başlangıcı olmuştur[2].

İlerleyen yıllarda Rusya İmparatorluğunun bölgeye müdahalesi sonucunda İran Kaçar Devleti, Orta Asya ile olan siyasi bağlarını de aşamalı şekilde kaybetmiş ve bu süreci değiştirmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Aynı şekilde, bölgede Sovyet yönetimi kurulduktan sonra da İran bölgeden uzak kalmıştır. İranda iktidarda olan Pehlevi Hanedanı ilk başlarda dengeli politika yürütmesine rağmen, ilerleyen dönemlerde Batıya doğru yönelerek SSCB ile ilişkilerini zayıflatmıştır. İranda 1979 Devrimi sonrası iktidara gelen İslami rejim ilk başlarda SSCByi şeytani olarak nitelendirerek, Müslümanların uyanışından bahsetmişse de[3], İran-Irak Savaşının başlamasıyla odak noktasını bu cepheye yöneltmiştir. Aynı zamanda, İslami rejim ile ABD arasında Rehineler Krizi[4] ile başlayan ve İrana karşı uygulanan yaptırımlar çerçevesinde rejim, SSCB ile temkinli ilişki kurmaya yönelik bir politika izlemiştir. Bunun yanı sıra İran-Irak Savaşı ve yaptırımların yol açtığı ağır ekonomik kriz, ülkenin daha çok iç politikaya yönelmesine sebep olmuştur.

SSCBnin son yıllarında ve dağılmasının ardından İranın, Orta Asya politikasında, ekonomik iş birlikleri dışında belirgin bir değişiklik yaşanmamıştır. İran, Türkiye ve Pakistanın kurduğu Ekonomik İş Birliği Teşkilatına (EİT), 1992 yılında bağımsızlıklarını yeni kazanmış Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan devletleri katılmıştır. Böylelikle İran, bölge ile olan ilişkilerini ekonomik yönde geliştirmiştir. Kuruluş ve faaliyet amacı bölgenin ekonomik kalkınması, ekonomik iş birliği, üye ülkelerin kalkınması olan bu kurum aracılığıyla İran, bölgedeki etkisini günümüzde de sürdürmeye çalışmaktadır.

Türkiye ve Orta Asya ilişkileri

Kültürel, dini ve ekonomik bağların Türkiye ve Orta Asya arasındaki ilişkilerde önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Selçuklu dönemi hariç Orta Asya, Türkiyenin bir parçası olmamasına rağmen, tarihi süreçte İran ve Rusyaya karşı mücadelede Osmanlı Devletini kendilerinin önemli müttefikleri olarak görmüşlerdir. Safevi Hanedanlığı döneminde İrana, akabinde Rusya İmparatorluğuna karşı belirli dönemlerde Osmanlı Devletinden yardım istemiş ve kimi zaman ise Osmanlı Devletine yardımda bulunmuşlardır. Bunun nedeni, Osmanlı Devleti ile aralarındaki dil, din, mezhep ve kültürel bağın yanı sıra, Osmanlı sultanının kendileri dahil bütün Müslümanların halifesi olarak kabul edilmesi olmuştur.

SSCB döneminde Orta Asya-Türkiye bağları kesilmiştir. 1980li yıllardan itibaren Türkiye Orta Asya ile ilişkilerinde bir hareketlenme başlamıştır. SSCBnin dağılması sonucu, Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanması üzerine Türkiye onların bağımsızlıklarını tanıyan ve karşılıklı olarak elçiliklerin faaliyete başladığı ilk devlet olmuştur. Söz konusu dönemde Türkiyenin hem iç hem de dış politikada zor şartlar altında olmasına rağmen Orta Asya Cumhuriyetleri ile iş birliklerini sürdürmüştür. Siyasi, ekonomik, kültürel alanları kapsayan bu ortaklıklar Türkiye Cumhuriyetinin yeni kurulan devletlere saygı çerçevesinde devam etmiş ve egemen eşitliğe dayalı bir politika yürütmüştür.

Sonuç

Sonuç olarak, İran ve Türkiye, Orta Asya bölgesi üzerinde gerek tarihi gerek güncel koşullarda önemli etkilere sahip ülkelerdir. Bu etkiler, ortaya çıkan şartlara bağlı olarak inişli ve çıkışlı bir şekilde devam etmiştir. İran, çoğunlukla kendi politikasına odaklanmasına rağmen, Orta Asya cumhuriyetleriyle ekonomik temelli ilişkiler kurmuştur. Son yıllarda ortaya çıkan jeopolitik durum, İranın bölgede kendisini tehdit altında ve tecrit edilmiş hissetmesine yol açsa da ülkenin bölgesel gelişmelere temkinli ama yapıcı bir şekilde yaklaştığı ve dostane ilişkiler kurmaya çalıştığı görülmektedir. Şu çerçevede, İran Cumhurbaşkanı Pezeşkiyanın, Zengezur Koridoru hakkındaki nispeten temkinli açıklamaları İranın bölgeden dışlanmak istemediğini, Türkiyeye karşı duruşunun yarattığı sakıncalı sonuçların bilincinde, daha uyumlu bir politika izleyerek yürütülen iş birliklerinin bir parçası olma ve başta kuşkuyla yanaştığı 3+3 platformunu adeta sahiplenerek bölgesel iş birliğini geliştirme isteğini ortaya koymaktadır.

**Görsel: Anadolu Ajansı*

[1] Kaya, Emrah. Orta Koridorun Dünya Politikasında ve Avrasyada önemi. *Düşünce Dünyasında Türkiz*. No1, Nisan 2024. S.19

[2] Kaan, Dilek. İranın Orta Asya Politikaları. Ankara, 2011. s.43.

[3] Akdevelioğlu, Atay, İran İslam Cumhuriyetinin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2 (Yaz 2004), s. 129-160

[4] Ekren, Alican. 1979-1995 Arası İran-ABD İlişkileri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt/Volume: 2, Sayı/Issue: 1 Haziran/June 2017, ss./pp. 146-155.

Yazar Hakkında :

Atıfta bulunmak için: KHANTAMİROVA, İlaha. 2026. "TÜRKİYE VE İRAN İLİŞKİLERİNDE ORTA ASYA ETKENİ." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2025 / 43. Ekim 20. Erişim Kasım 21, 2026. https://avimbulten.org/tr/Analiz/TURKIYE-VE-IRAN-ILISKILERINDE-ORTA-ASYA-ETKENI

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır